

ADİYAMAN ÜRYAN BABA EFSANESİ'NİN YÖREYE TOPLUMSAL YANSIMALARI VE ÜÇ YENİ EŞ METNİ

Yrd. Doç. Dr. Necdet TOZLU
Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü
necdettozlu@hotmail.com

Özet

Bu makalede, Adıyaman'ın Anadolu coğrafyası ve tarihi bütünlüğü içindeki yeri ve önemi belirtilerek kadim dinî inanç ve kültürel zenginliklerine dikkat çekilmiştir. Adıyaman'ın Üryan Baba efsanesi ele alınmış ve bu efsanenin yöre halkının genel yaşam biçimine yansımaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ardından Üryan Baba efsanesinin tahlil denemesi yapılarak yöre insanı üzerindeki etkileri yorumlanmıştır. Adı geçen efsanenin yöreden derlediğimiz üç yeni eş metni efsane dünyamıza kazandırılmıştır. Söz konusu efsanelerin yayılma alanları belirtilerek tip ve motif açısından Anadolu'daki diğer eş metinleri ile karşılaştırılmış, bunların birçok yönden benzer özellik taşıdığı görülmüştür. Anadolu efsanelerindeki bu ortak motiflerin Anadolu kültürünün oluşmasına katkısı da anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman efsaneleri, Üryan Baba, Hacı Ali Baba, Mühürlü Tabak, Hacı Musa, motif, tip, eş metin.

SOCIAL REFLECTIONS OF ADİYAMAN URYAN BABA LEGEND AND ITS THERE NEW VARIANCES

Abstract

In this paper, the place and significance of Adıyaman has been examined within the framework of Anatolian geography, its historic unity, and the ancient religious beliefs and cultural wealth rooted in Adıyaman has been thoroughly discussed. The main focus has been on the Legend of Uryan Baba and its reflection into the daily-life practices of the people in the region. The Legend of Uryan Baba has been analyzed and its effects on the people in the region have been interpreted. Three new co-texts of the legend in the region have been gained into our world of legend. After having been mentioned about the distribution areas, these legends have been compared with their co-texts in Anatolia in terms of type and motif, and they have been considered to bear some similar characteristics in many ways. The function of the common features in the Anatolian legends in supplying the Turkish cultural unity has been explained in this study.

Key Words: Adıyaman legends, Uryan Baba, Hacı Ali Baba, Mühürlü Tabak, Hacı Musa, motif, type, co-text.

GİRİŞ

Efsanelerin temelinde yer alan inanç ve buna ilişkin olgular, anlatıldığı toplumun niteliğiyle ve o bölgenin ekonomik yapısıyla iç içe olduğu gibi; bireyin kişisel gelişimini de yakından ilgilendirmektedir (Malinowski, 1998: 88). Herhangi bir efsanenin dokusunda yer alan değer ve kavramlar genel niteliğe sahip olduğu oranda, uzak çevrelerde de yankı bulmakta ya da benzer anlatılar ortaya çıkmaktadır. Zaman olarak ne kadar geriye gidilirse, efsanelerin özünde önemli ölçüde ortak/evrensel vurguların bulunduğu görülebilmektedir (Commelin, 1956:V, Aberle, 1961:382). Efsaneler arasındaki ortak temaların bulunmuşluğu pek çok bilim adamını şaşkırtacak kadar zengindir. Efsaneler, farklı toplumların dinî inanç ve geleneksel yapıları arasındaki birlikteliği ortaya koyarken, bu anlatıların bilim adına hiçbir kaygı taşımaksızın bilimsel niteliği haizliği kendiliğinden oluşmaktadır. W.A. Haviland'ın deyimiyle “..efsane, bilimsel kavramlar içermeyen kültür bilimidir” (Haviland, 2002:445) ve insanların hayat anlayışlarını ortaya koymaktadır.

Yeryüzünün ilk uygarlık alanları içerisinde bulunan Anadolu, ilk çağlardan günümüze sayısız efsanenin olduğu bir ülkedir. Bu ülke Asya, Orta Doğu ve Avrupa arasındaki konumu itibarıyla yeryüzü ortak anlatımlarının yaygınlaşması açısından önemli bir yere sahiptir (Beğenç, 1974:3).

Adıyaman yöresi de, bulunduğu konum itibarıyla Anadolu coğrafyası ve tarihî bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde; kadim dinî inanç alanları arasında bir mekân üzerinde bulunmaktadır. Geleneksel tarım ve hayvancılığın hâlâ ağırlıkta olduğu kent ve çevresinde, halkın genel yaşam biçimi, insanların dinî kaynaklı değer yargılarını da biçimlendirmiştir. Bir başka ifadeyle, dinî değer olarak öne çıkan “doğruluk”, “dürüstlük” gibi ahlakî olgular, bu kent ve çevresindeki insanların sözlü anlatım ürünleriyle, özellikle efsaneleriyle bütünlüklererek yaşatılmıştır. Üryan Baba efsanesi de bunlardan biridir ve birçok değer içermektedir.

A. ÜRYAN BABA EFSANESİ'NİN TAHLİLİ

Üryan Baba, eski devirlerde Adıyaman'da yaşamış bir hizmetkârdır. O, tarım ve hayvancılığın ana geçim kaynağı olduğu bir devirde, bir ağanın yanında hayvanların bakımından sorumludur. İşine ve hayvanlara gösterdiği özen, farkında olmadan onu veli mertebesine yükseltmiştir. Açığa çıkmaması gereken bu sır, ağa tarafından öğrenilip ifşa edilince Üryan Baba da bu dünyadan göçmüştür.

Üryan'ın olağanüstü hallerine tanık olan ve ermişliğini gören halk onun kabrini kutsal mekân haline getirmiştir. Üzerine bir türbe yaparak ziyaretgâha dönüştürdükleri bu mekân, Adıyaman'ın Sarıharman köyündedir.

Bu efsane, bir inanış efsanesidir ve aynı zamanda özünde bir olağanüstülüğü barındırmaktadır. Kahramanın göz açıp kapama süresi içinde hacca gidip gelme eyleminde olağanüstülük olduğu gibi, kahramanın ölümü de olağan dışıdır. Hayatın normal akışı içindeki sebeplerle değil de, ermişliği açığa çıkınca Üryan ruhunu teslim etmiştir (Ek:1.A). Bu ölüm şekli de kahramana, halk inanisında kutsallık kazandırmıştır.

Bir hizmetkâr, yaşantısındaki doğruluğuyla üstün bir mertebeye erişerek öldükten sonra da halk nezdinde kutsallaşmıştır. Ağalık ve hizmetkârlık algısı, insanlar arasındaki sınıf farkı bakımından bir uçurumdur. Ölüm bu farkı ortadan kaldırmakta ve âdeta her şeyi eşitlemektedir. Yaşantısında canlıları incitmeme duyarlılığı gösteren bir hizmetkâr, bir ağadan daha üstün bir mertebeye ulaşabilmiştir.

Bu efsanenin en önemli özelliği, “tayı-i zaman ve tayı-i mekân” denilen en kısa zaman birimi içinde efsane kahramanının yer değiştirmesidir (Devellioğlu, 1980:1247, Cebecioğlu, 2004:636). Bir başka ifadeyle; yerin ayakaltında dürülmesi suretiyle uzak bir yere gayet hızlı gitme (Pala, 1995:526) olayıdır. Burada sembolik anlatımın ve anlam kurgusunun çok başarılı bir örneği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kurgu, günümüz bilimkurgu anlatılarında ve gösterimlerinde örneği görülen bir tarzı andırmakla birlikte, muhteva ve mana bakımından tamamen farklı bir zeminde gerçekleşmektedir. Günümüz bilimkurgu anlatıları, bilimsel bulgularla yer ve zaman değişikliğini senaryolaştırır. Temelde pozitivist bir bakış açısı vardır. Eşyanın başarılı kullanımı ve gösterimi, modern bilimkurguların temel motifini oluşturmaktadır. Oysa bu efsane anlatısında hiçbir maddî araca ihtiyaç duymadan yalnızca nefis terbiyesi yoluyla olay gerçekleşebilmektedir.

B. ÜRYAN BABA EFSANESİ'NİN MOTİF YAPISI VE EŞ METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Anadolu'da ve başka coğrafyalarda da rastlanan ortak motifli anlatılar içinde efsane türünün sayısız örneğiyle karşılaşmaktadır. Adıyaman'da anlatılan efsanelere bu açıdan bakıldığında; bazı efsanelerin yalnızca yöresiyle sınırlı kaldığı halde, bazılarının ülkenin çeşitli yerlerinde, benzer anlatımlar içerisinde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Ortak motifli bu efsanelerin çoğunda sadece kahramanın adı değişmekte ama efsanenin dokusu ve ana motifi aynen korunmaktadır.

Tayı-i zaman ve tayı-i mekân ortak motifli efsaneler bunların en yaygın örnekleridir. Üryan Baba efsanesi de bunlardan biridir ve geniş bir sahaya yayılmıştır. Küçük farklılıklarla Anadolu'nun pek çok yerinde anlatılmakta olan bu

efsanenin yirmi kadar eş metnini Gülensoy ve Sakaoğlu yayımlamıştır (Gülensoy, 1992:103-104; Sakaoğlu, 1997:181-183). Elbistan, Kahramanmaraş ve Konya-Lâdik'den derlenmiş eş metinlerini de Gönen'den öğrenmekteyiz (Gönen, 2007:173-175). Bu konuya ilişkin kapsamlı bir bildiri sunan Şimşek, kendi tespitleriyle efsanenin yayılma alanlarını daha da zenginleştirmiş ve bu efsanelerin anlatıldığı yerleri şöyle sıralamıştır: Malatya, Adıyaman, Elazığ, Tunceli, Kayseri, Sivas, Gaziantep, Erzurum, Kars, Bergama, Tokat, Mudurnu, Yozgat, Bursa, Ağrı, Konya, Uşak, Muğla, Karaman, Hatay, Kadirli, Kozan, Adana, Diyarbakır, Balıkesir, Kağızman, Sungurlu ve Koçanlı (Şimşek, 2008:5). Bu Anadolu kentlerinin yanı sıra Polonya gibi Doğu Avrupa'nın bir ülkesinde de bu efsanenin aynen anlatıldığı tespit edilmiştir (Şimşek, 2008:5, Sakaoğlu, 2009:321-322).

Bu çeşitlenmelerde efsanenin ana motifi sabit kalırken sadece hacdaki kişiye götürülen yiyeceğin türü değişmektedir. Yiyeceğin, yöresel bilinirlik yönüyle yaygın olanlarından seçilmişliği de dikkat çekicidir. Bu yiyecekler yöreye göre helva, köfte, içli köfte, güveç, bişi (yağlı çörek), mantı, süt, yoğurt, pekmez, börek ve sac böreği olabilmektedir. Hacı Musa efsanesindeki “teleme”(Ek:4) farklı bir yemek çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Polonya eş metninde ise yemek götürmek yerine, harçlığı biten ağaya “yol yardımı” yapmak şeklindedir.

Dört Adıyaman efsanesinde de “hacca yemek götürme” motifi ortaktır. Üryan Baba'nın ahıra girerek hayvanların incinmemesi için yapmış olduğu hizmetler ve ağası ile bu vaziyette iken karşılaşarak sırrının ifşa olması motifi diğer üç efsanede (Hacı Ali Baba, Mühürlü Tabak ve Hacı Musa) yer almamaktadır. Hacı Ali Baba efsanesi ise “cenaze namazı” motifi ile diğer üç efsaneden ayrılmaktadır.

Bu efsanelerin hemen tamamında hacca giden kişi ağa, yiyecek götüren kişi de çoban veya hizmetkârdır. (bkz. Ek:1,2). Tarafımızdan derlenen Mühürlü Tabak efsanesinde; oğlu, hacdaki babasına (Ek:3), Hacı Musa efsanesinde ise; kardeşi, hacdaki ağabeyine yiyecek götürmektedir (Ek:4). Bu durum, olayın işçi işveren konumundan çıkartılıp aile fertlerinin bağılılığına geçmesi yönüyle bir farklılık arz etmektedir. Benzer şekilde Kahramanmaraş'taki Hafız Ali efsanesinde de enişte, askerdeki kayınbiraderine köfte götürmektedir (Bozkurt, 2007:78).

Adıyaman'ın Üçgöz beldesinden “Hacı Ali Baba” halk arasındaki söylenişle Hacı Baba (Ek:2), Belören kasabasından “Mühürlü Tabak” (Ek:3) ve Olgunlar köyünden “Hacı Musa” (Ek:4) efsaneleri tarafımızdan derlenmiş ve bu alana üç yeni eş metin kazandırılmıştır.

Tablo 1: Derlenen Efsanelerin Karşılaştırması

<u>Efsanedeki Kişinin Adı</u>	<u>Anlatıldığı Yöre</u>	<u>Hacdaki Kişiyi Götürdüğü Yiyecek</u>	<u>Götüren kişi</u>
Hacı Ali Baba	Adıyaman	İçli köfte	Hizmetkâr
Hüsün Bala (Mühürlü Tabak)	Adıyaman	İçli köfte	Oğlu
Hacı Musa	Adıyaman	Teleme	Kardeşi

“Mühürlü Tabak” efsanesindeki “tabak” ve Uşak’tan derlenen “Gayri Müslim Bir Kız Hizmetçi” (Gülensoy, 1992:104) efsanesindeki “sahan” motifi de ortaktır. Yalnız tabağın Kâbe’de mühürlenmiş olması önemli bir ayrıntı olarak görünmektedir.

C. ÜRYAN BABA EFSANESİ’NİN TOPLUMDAKİ YANSIMALARI

Bu efsanenin yaşatıldığı yöredeki yansımaları dikkate alınarak analiz edildiğinde şu hususlar dikkati çekmektedir:

1. Üryan Baba efsanesinin önemli bir özelliği hayvan sevgisi üzerinde durmasıdır. Bu efsanede günümüzün modern toplumunda ya çok ihmal edilen ya da bazı dernekler tarafından vaveylâlar kopartılarak abartılan hayvan sevgisinin aslında Türk halk kültürü ve inanışlarında ciddi bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Efsanede daha ileri gidilerek, bu konuda duyarlı davrananların velilik makamına yükseleceği vurgulanır. Hayvanın, sadece sömürülecek bir varlık değil; aynı zamanda sevilmesi, okşanması ve incitilmemesi gereken bir canlı olduğu hatırlatılır. Onun da bir can taşıdığı, onun da rahatının düşünülmesi gerektiği öğütlenir. Bu anlayışın topluma benimsetilmesi ve bu konuda duyarlılığın yandırılması amaçlanmıştır.

2. Efsane, insanlara kendi mesleğinde samimi olmayı, emanete ihanet etmemeyi, güvenilir olmayı ve dürüst çalışmayı öğütlemektedir. Efsanedeki hizmetkâr, herkesin güvenini kazanmış birisidir. İnsanların velayet makamına çıkabilmesi ve anıtlaşması bir manada işe bağlılık, vazife bilinci ve hayvan sevgisine bağlanmaktadır. Ağasının hizmetinde samimi bir duyguyla çalışan Üryan Baba, bu davranışı ile manevî bir yükselmenin örneğini oluşturmuştur.

3. Alçakgönüllülüğün erdem olduğu vurgulanmış, Mevlana’nın “Tevazuda toprak gibi ol” sözüyle örtüşen bir anlayış işlenmiştir. Üryan’ın şahsından hareketle alçakgönüllülüğün içselleştirilmesi sezdirilmiştir. Günümüzün iyi yaşamak için her

yolu mubah sayan kaba, hoyrat anlayışı örtülü bir biçimde yerilerek; ince, nazik, kırmayan, dökmeleyen, kendisiyle ve toplumla barışık yaşama bilinci özendirilmiştir.

4. Efsanede, nitelik sorunu üzerinde düşünülmesi gereği de hatırlatılmıştır. İnsanın saygınlığı ve mutluluğu önemli ölçüde özverili çalışma temeline bağlanmıştır. Üryan, karın tokluğuna çalışmakta ama işini en iyi seviyede yapma titizliğini göstermektedir.

5. Manevî yükselme ile maddî yükselme arasındaki fark bu efsanede açık bir şekilde ortaya konmuştur. Üryan Baba, yaptığı hizmeti ve verdiği emeği gizli tutmuştur. Gösteriştenden uzak yaşamış, meşhur olma çabası içerisine girmemiştir. “Hizmet Allah içindir” ilkesine sonuna kadar bağlı kalmıştır. Efsanede; başarısı, manevî gücü ve vazife aşkı başka insanlar tarafından fark edilen, sırrı öğrenilen Üryan Baba, bu dünyadan göçüp gitmektedir. Efsane, bu imajı sembolik bir dille anlatmaktadır.

6. Doğruluk konusunda sembol haline gelmiş Mehmet Üryan (Üryan Baba) yörede manevî çekim merkezlerinden biri olmuştur. Zira bu ziyaret, halk arasında bir aklanma merkezi, anlaşmazlıklarda çözüm yeri olarak görülmektedir. Üryan Baba ziyareti, iftiraya uğrayanların, haksız yere suçlananların adeta umut kapısıdır. Onun manevî huzurunda yemin etmekle gerçeğin ortaya çıkacağına inanılmaktadır. “Götürelim mi seni Üryan Baba’ya?”, “Üryan Baba’da yemin eder misin?” sözleri toplumda sıkça duyulan tehdit algılı, gerçeğe davet içerikli ve doğruluğa zorlayan yaklaşımlardır. Günümüzde de doğruluk ve dürüstlük adına geçerliliğini sürdüren bu tutum, yalan söylemenin, iftira etmenin, suçu gizlemenin önünde korkulu bir engel olarak görülmektedir. Özellikle Adıyaman’ın köylerinde bir kişi, herhangi bir konuda suçlanırsa, (hırsızlık, yalan, kundakçılık vs.) Üryan Baba Türbesi’nde yemin etmeye davet edilir. Suç işleyen kişi, Üryan Baba Türbesi’nde yemin etme cesareti gösteremez. Zira Üryan Baba’nın; iftira atanları, suç işleyenleri, suçlarını gizleyenleri çarptığına inanılır. Suçlular, daha ziyaret yerinden ayrılmadan başlarına bir felaket geleceğinden korkarlar.

7. Üryan Baba ziyaretinin etrafındaki ağaçların kutsal olduğuna inanılır. Zira Üryan Baba, (Ek:1.B. anlatısında) son görüldüğü yerde esasını yere vurup kaybolmuştur ve bu asa da ağaca dönüşmüştür. “Küçük bir filizden gün geçtikçe büyüyerek irileşen ve nihayet bir sebeple kuruyup çürüyen ağaçla kendi hayatının tabii seyri arasında bir benzerlik ve paralellik gören insan, kutlu tanıdığı her mekânla ağaç arasında münasebet kurmuştur” (Ocak, 1983: 84). Bu ziyarette de böyle bir anlayışın verdiği inançla, hiçbir ağaç kesilmez ve zarar görmez. Görüldüğü gibi efsanenin de etkisiyle bölgede çevreci, doğayı koruyan ve seven bir anlayışın gelişmesi sağlanmıştır.

8. Bu efsanenin yörede bir başka tesiri kişi adlarına yansımalarıdır. Üryan, Adıyaman'da öylesine sevilmiştir ki, günümüzde bile erkek çocuklara ad olarak konulmaktadır. Bu bazen yalın halde 'Üryan' (Halk arasında "Öryan" olarak telaffuz edilmektedir.) biçiminde, bazen de ikinci ad olarak "İbrahim Üryan", "Mehmet Üryan" şeklindedir. Böylece efsane kahramanı adlarda yaşıatılmaktadır.

9. Üryan Baba ziyaretinin iyileştirici özelliği de inançlar arasındadır. Çeşitli bedensel ağrısı olan kişiler dertlerine derman bulma amacıyla kabri ziyaret eder ve Üryan'ın manevî gücünden yardım dilerler. Ziyarete gelenler namaz kılar, dua eder, dilek diler, adak adar ve kurban keserler.

D. SONUÇ

Bu çalışmada Üryan Baba esas olmak üzere dört Adıyaman efsanesi ele alınmış ve diğer eş metinleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanılan bu tip efsanelerde, kahramanın ermişlik özelliği gizli kaldığı sürece yaşadığı sırrının açığa çıkması durumunda ise ortadan kaybolduğu ya da öldüğü görülmektedir. Bu durum derlediğimiz efsanelerde de aynen tekrar edilmiş ve gelenek bozulmamıştır.

Efsaneler, ortak özellik olarak insanları doğruluğa, dürüstlüğe, alçak gönüllülüğe ve sevgiye davet ederler. Bunun yanında efsanelerin toplumun inançlarına, âdetlerine ve törelerine onay sağlayan itici bir güç olduğunu da söyleyebiliriz. Bu anlamda Üryan Baba efsanesinin yöredeki etkileri irdelenmiş; hayvan hakkına saygı, yalan, iftira gibi kötü fiiller karşısında duyarlı olma ve toplum barışını telkin etme yönünden faydaları belirtilmiştir.

Günümüzde hayvan sevgisinin özellikle kedi-köpek bağlamında aşırıya kaçtığı düşünülebilir. Ancak, gerçek hayvan sevgisinin kültürümüzdeki köklü varlığı Üryan Baba efsanesinin derinliklerinde görülmektedir. Bu gibi efsaneler ile topluma, asırlardan beri gelen "Yaratılanı hoş gör Yaratandan ötürü" anlayışı verilme istenmiştir.

Millî birlik, kültür birliğiyle perçinlenir. Adıyaman efsanelerinin millî kültürün parçaları olduğu tespitinden hareketle, ortak zihniyet dünyamızın oluşmasına katkıları üzerinde durulmuştur.

Ortak motifli bu efsanelerin başkahramanları dürüstlük, çalışkanlık, yardımseverlik ve alçakgönüllülük konularında erdemlerle donatılmış kişilerdir. Kültürümüzün dinamiklerinden olan veli mertebesindeki bu şahsiyetler hiçbir grup, mezhep ve tarikat farkı göstermeksizin toplumun üzerinde birleştiği manevî kaynaklardır. Toplumsal birlikteliğin sağlanmasında ortak değer olan Üryan Baba, Haceli Baba ve Hacı Musa gibi şahsiyetlerin, yörelerinde bu birliğin devamına katkıları üzerinde durulmuştur.

Bu efsanelerde görülen tip ve motif birliği, milletimizin ortak hafıza ve gönül birliğine işaret etmektedir. “Milletler, kültürel değerlerine sahip çıkıp birlik ve beraberliklerini korudukları sürece ayakta dururlar. Birlik ve beraberliğin korunması da; geçmişe saygı göstermekle; ortak dile, dine ve bayrağa sahip çıkmakla; örf, âdet, gelenek ve göreneklere bağlı kalmakla ve bunları yaşatmakla mümkündür” (Şimşek, 2008:9).

Çalışmanın sonunda efsane dünyamıza Üryan Baba efsanesi ile aynı tip ve motifte şimdiye kadar yayımlanmamış üç yeni eş metin kazandırılmıştır.

EKLER

Derlenen efsane metinleri:

EK 1.A. ÜRYAN BABA EFSANESİ

Adıyaman'ın merkeze bağlı Sarıharman köyünde zenginliğiyle bilinen bir köy ağası ve onun tarlalarını sürüp eken, hayvanlarını otlatıp bakımını yapan hizmetkârları vardır. Bu hizmetkârlardan biri de Mehmet Üryan'dır. Mehmet Üryan, diğer hizmetkârlardan çok farklıdır; çünkü doğruluğu, dürüstlüğü ve sözüne güvenilirliği herkesçe bilinmektedir.

Üryan, ilgilendiği hayvanları âdeta insan gibi görmekte, onlarla dertleşip konuşmakta ve onların dertlerine derman olmaya çalışmaktadır. Akşamları hayvanları köye getirdiğinde ahıra giren Üryan, gizlice kıyafetlerini çıkarır, üryan (çıplak) bir şekilde, zayıf bedeniyle boydan boya yuvarlanarak ahırın zeminini yoklar. Eğer vücudunu inciten bir tümsek yahut bir engel varsa orayı derhal temizler ve düzeltir. Çıplak vücudu zeminde yuvarlanırken herhangi bir acı duymazsa hayvanlar da rahat eder diye düşünür ve hayvanları ahıra alır.

Köyün ağası, hayvanları meradan getirdiği her akşam, onlardan önce ahıra girip uzun süre çıkmayan azabın durumundan şüphelenir. Hiçbir sebep yokken hayvanlardan önce ahıra girmesinin ve uzun süre dışarı çıkmamasının nedenini anlamak için azabı takibe başlar.

Hizmetkâr, yine bir akşamüstü ahıra girer ve her akşam yaptığı işi tekrarlamaya başlar. Arkasından ağa ahıra girer ve azabın yerde üryan bir şekilde yuvarlandığını görür. Üryan Baba, yapmış olduğu işin ağa tarafından öğrenildiğini anlayınca oracıkta ruhunu teslim eder. Türbesi Sarıharman'dadır.

EK 1.B. ÜRYAN BABA'YA AİT BİR DİĞER EFSANE DE ŞÖYLEDİR:

Üryan Baba, Sarıharman köyünde bir ağanın yanında hizmetkârdır. O, işinde gösterdiği titizlik ve dikkat yanında çevreye olan saygısı ve dürüstlüğüyle tanınır, sevilir.

Zaman gelir, ağa hacca gider. Geride kalanlar gündelik işleriyle uğraşmaktadırlar. Bir gün ağanın hanımı içli köfte yapar. Sofrada yemek yenmekteyken, ağanın hanımı: “Ağa içli köfteyi çok severdi, burada olsa şimdi nasıl yerdı,” der. Üryan Baba da: “Hanımım doldur bir tabak, götüreyim ağama,” der.

Ağanın hanımı, azabın doymadığını ancak utandığı için yemek isteyemediğini düşünür. Bir tabağı içli köfte doldurur ve azaba verir.

Ağa, bu sırada Kâbe'de namaz kılmaktadır. Namazı bitirip çıktığında bir de ne görsün; Üryan Baba karşısında durmaktadır. Ağa, bu duruma pek şaşırır. Hele bir de Üryan Baba'nın elinde bir tabak dumanı üstünde sıcak içli köfteyi görünce, daha da artar şaşkınlığı. Ağa, afiyetle karnını doyurur, tabağı Üryan Baba'ya verir ve vedalaşırlar.

Ağanın hanımı, Üryan Baba'dan boş tabağı aldığı anda tebessümle sorar: “Ağa beğendi mi içli köfteyi?”

Günler sonra Ağa hacdan döner. Allah kabul etsine gelen misafirlere: “Beni değil, Üryan Baba'yı kutlayın, asıl hacı odur,” diyerek başından geçeni anlatır. Sırrı öğrenilen Üryan Baba, köyün yakınlarındaki bir yerde elindeki asasını yere vurarak birden bire ortalıktan yok olur. Asası da koca bir çınara dönüşür.

Sarıharman köyünün batı cephesinde türbesi bulunan Üryan Baba, yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir (B.P.).

EK 2. HACI ALİ BABA EFSANESİ

Ali Baba (Haceli Baba), Besni'nin Üçgöz (Sofraz) beldesinde bir ağanın yanında kâhyadır. Mevsime göre her işi görmekte, her zorluğun üstesinden gelmektedir. O, herkes tarafından sevilen; mertliğine, sözüne güven duyulan birisidir. Ağasının gözünde de Ali Baba'nın yeri bir başkadır.

Vakit gelir ağa, hacca gider. Aradan bir hayli zaman geçer. Bu günlerden birinde ağanın hanımı içli köfte yapar. Sofra kurulur ve yemek yenme esnasında hanım: “Ah! Ağa da pek severdi içli köfteyi. Keşke o da burada olsaydı da, yeseydi,” der. Ali Baba, derhal ayağa kalkar: “Hanımım doldur bir tabak, ben ağama verip de geleyim,” der.

Hanım, kâhyanın doymadığını, utancından yemek isteyemediğini ve bu yolu seçtiğini düşünse de tabağı içli köfte doldurup verir. Ali Baba bir solukta ağasının yanına varır ve henüz dumanı üstündeki içli köfteyi ikam eder. Tabağın altı hâlâ sıcaktır. Ağa, bir güzel karnını doyurur ve hem pişirene hem de getirene dualar eder.

Zaman geçer, hac görevi tamamlanır ve herkes memleketine döner. Ağa da evindedir. Kendisine, “Allah kabul etsin, hayırlı olsun,” demeye gelen komşularına: “Beni değil komşular, Ali Baba'yı tebrik edin, gerçek hacı odur,” diyerek durumu anlatır. O, artık Hacı Ali Baba'dır.

Aradan zaman geçer ve köy halkı Hacı Ali Baba'yı sınamak ister. Sağlıklı bir adamı tabut içine koyarlar ve Hacı Ali Baba'dan cenaze namazını kıldırmasını isterler. Hacı Ali Baba, olmaz molmaz derse de kurtulamaz köylünün elinden. Geçer tabutun başına, cemaate dönerek: “Komşular, ölü niyetine mi kıldırırım, diri niyetine mi?” diye sorar. Köylüler hep bir ağızdan: “Hacı Ali Babaya bak; diriye cenaze namazı olur mu? Ölü niyetine kıldıracağını,” derler. O da: “Günah benden gitti,” der ve cenaze namazı için kaldırır ellerini tekbire: “Er kişi niyetine, Allahuekber!...”

Namaz bittikten sonra köylüler tabutu açarlar, bir de ne görsünler; tabutun içindeki adam ölmüş. Köy halkı, Hacı Ali Baba'nın arkasına düşer ve kovalamaya başlar. Son gördükleri ve tam ona yetişecekleri yerde yer yanılır, Hacı Ali Baba yerin içine geçip sırrolur. Yalnızca bir terliği dışarıda kalmış ki, bu terliğin hâlâ durduğu söylenir. Hacı Ali Baba'nın son görüldüğü yere, aynı halk bu defa türbesini yaptırmıştır (B.D.).

Bugün Hacı Ali Baba Türbesi, insanlar tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Hastalıklara şifa umulan, beklentiler için niyet tutulan, toprağından alınarak çok az miktarda çignenen ve isteklerin gerçekleşeceğine inanılan önemli bir ziyaretir.

EK 3. MÜHÜRLÜ TABAK EFSANESİ

Bundan yaklaşık 200 yıl önce Belören beldesinde oturan Ahmet Efendi hacca gitmeye karar vermiş, o günün zor şartlarında eşeğiyle yola koyulmuş ve nihayet Kâbe'ye ulaşmıştır.

Bu arada Ahmet Efendi'nin karısı ve oğlu Hüsün Bala, kasabada gündelik yaşamlarını sürdürmektedir. Bir gün akşam yemeğinde içli köfte yapılmış ki, bu yemeği Ahmet Efendi çok severmiş. Hüsün Bala, annesinin içli köfte yaptığını görünce: “Ana bir tabağa köfte koy da babama verip geleyim,” demiş.

Annesi, onun dalga geçtiğini sanarak oralı bile olmamış, hatta biraz da kızmış Hüsün Bala'ya.

Annesinin kendisine aldırmadan namaza durduğunu gören Hüsün Bala, eline aldığı tabağa köfte doldurup Kâbe'de namaz kılan babasının önüne bırakıp geri dönmüş. Yaptığını da bir güzel anlatmış annesine, ama annesi ona inanmamış.

Hüsün Bala'nın babasına gelince; o, içli köfte dolu tabağı ve Hüsün Bala'yı karşısında görünce pek şaşırılmış. Karnını doyummuş, fakat bu olaya köylülerin inanmayacağını düşünerek tabağı Mekke'de götürüp mühürletmiş.

Günler sonra Ahmet Efendi, köye döndüğünde kendisini karşılamaya gelen köylülere: “Beni değil, oğlum Hüsün Bala’yı karşılayın,” demiş ve tabağı gösterip olup biteni anlatmış, ama ona da kimse inanmamış. Bu arada Hüsün Bala da birdenbire ortadan kaybolmuş, onu bir daha ne gören ne de bilen olmuş.

Ahmet Efendi’nin getirdiği “mühürlü tabak” hâlâ ailenin fertlerinde bulunmaktadır (H.Y.).

EK 4. HACI MUSA EFSANESİ

Hacı Musa, Adıyaman merkeze bağlı Olgunlar köyünde bir tepenin üzerindeki yeşil boyalı iki odadan oluşan küçük bir türbede yatmaktadır. Köyün mezarlığı bu türbenin yanındadır. Hacı Musa, vaktiyle bu köyde yaşamış, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmış, herkesin de güvenini kazanmış biridir. İşinde dürüst, alışverişinde hilesiz, iyi yürekli bir adamdır. Onun asıl farklı yanı gönlünü Hakk’a bağlamış olmasıdır. Musa’nın, kendi gibi değerli bir de ağabeyi vardır. Vakit gelir ağabey hacca gider. Orada canı “teleme”¹ çeker. “Ah! Olsa da yesem,” diye içinden geçirdiği anda karşısında kardeşi Musa’yı görür. Musa, elindeki bir tas telemeyi ağabeyine ikram etmiş ve ortadan kaybolmuştur.

Aradan günler haftalar geçer, hacılar memleketlerine dönmeğe başlar. Ağabey de köyüne döner ve âdet olduğu üzere köylü tarafından karşılanır. Kendisini kutlamak isteyenlere ağabey: “Beni değil Musa’yı görün, onun elini sıkın, gerçek hacı odur,” der ve olayı anlatır. Sırrı ifşa olan Musa, o gün ruhunu teslim eder ve köy yakınındaki bu küçük tepeye defnedilir (E.G.).

Hacı Musa’nın türbesi çeşitli dilekler yanında hastalıklara şifa niyetiyle de ziyaret edilir. Türbeden alınan ve adına “ziyaret taşı” denilen küçük taşlar, bulunduğu yeri veya taşıyan kişiyi koruduğu inancıyla saklanır.

¹ Teleme, Adıyaman’da yöresel bir yemek adıdır. İlbaharda incir ağacının filizi kesilerek sıcak keçi sütünün içine atılır. Otuz dakika kadar beklemeye bırakılır. Süt, mayalanarak katılaştır. Farklı bir tadı vardır.

KAYNAKLAR

- ABERLE, David F., (1961), "Culture and Socialization," in *Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality*, (edited by F. Hsu. Homewood): Dorsey Pres.
- BEĞENÇ, Cahit, (1974), *Anadolu Mitolojisi*, İstanbul: MEB.
- BOZKURT, Seyfi, (2007), *Kahramanmaraş Efsaneleri*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- CEBECİOĞLU, Ethem, (2004), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay.
- COMMELİN, P., (1956), *Mithologie / Grecque et Romaine*, Paris: Classiques Garnier.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1980), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Doğu Matbaası.
- GÖNEN, Sinan, (2007), "Tayyimekân ve Tayyizaman Bağlamında Lâdikli Ahmet Ağa İle İlgili Efsanelerin Çözümlemesi", *Millî Folklor*, S.76.
- GÜLENSOY, Tuncer, (1992), "Tunceli Efsanelerinin Tip-Motif Yapısı İle 'Munzur Efsanesi'nin Anadolu Varyantları", 4. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C.2, Ankara.
- İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ, (1990), *Efsanelerimiz / İnönü Üniv. Efsane Yarışması*, (hzl. Cahit Kavcar- Mehmet Yardımcı), Malatya: İnönü Üniv. Basımevi.
- MALINOWSKİ, Bronulaw, (1998), *İlkel Toplum*, (çev. Hüseyin Portakal), Ankara: Öteki Yay.
- HAVİLİLAND, William A., (2002), *Kültürel Antropoloji*, (Çev. H. İnaç – S. Çiftçi), İstanbul: Kaknüs Yay.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (1983), *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Bayrak Yayımcılık.
- PALA, İskender, (1995), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Anlara: Akçağ Yay.
- SAKAOĞLU, Saim, (1989), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- SAKAOĞLU, Saim, (1997), "Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecan ve Memik Dede Efsaneleri", *Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.4.
- SAKAOĞLU, Saim, (2009), "Polonya Türklerinden Bir Efsane" *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınevi.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (2008), "Munzur'dan Amanoslara / Çoban Menkabelerine Yansıyan Birliktelik", VII. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu, Yayımlanmamış Bildiri, Hatay.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Kaynak Kişiler

Adı- Soyadı	Kimden Derlediği	Doğum Yeri	Yaş	Mesleği	Öğrenim Durumu
Bahri PEKTAŞ (B.P.)	Zeliha BERK	Adıyaman	75	Ev Hanımı	İlkokul
Bilal DEVRAN (B.D.)	Mehmet DEMİR	Adıyaman	58	Çiftçi	İlkokul
Halit YILDIRIM (H.Y.)	Sultan YILDIZ	Adıyaman	65	Ev Hanımı	İlkokul
Emine GÜLTEKİN (E.G.)	M.Emin GÜLTEKİN	Adıyaman	3	Emekli İşçi	İlkokul